

KAROL GOLÁŇ

ORGANIZAČNÝ ROZMACH ROBOTNÍCKEHO HNUZIA V BRATISLAVE V PRVEJ POLOVICI DEVÄTDESIATYCH ROKOV 19. STOROČIA

Vo vývine bratislavského robotníckeho hnutia po deväťdesiate roky predošlého storočia sa odrážali všetky tri významné stupne vývoja, ktorými prechádzalo robotnícke hnutie v Uhorsku. Na pôde prvých vzdelávacích a podporujúcich spolkov (Vorwärts a Eintracht z r. 1869) bratislavské robotníctvo vybojovalo víťazný zápas o organizačnú jednotu v zmysle lassallovského hnutia proti prívržencom reformistického programu vzájomnej hospodárskej výpomoci. Prvý robotnícky vzdelávací spolok Napred oboznamoval potom robotníkov s myšlienkami triedneho boja a socializmu, sústreďoval najuvedomejšiu časť proletariátu a viedol ho do boja za politické práva. Postupne sa mu podarilo prekonať pokusy buržoáznych skupín, ktoré rozširovali medzi robotníctvom Schultze-Delitzschove teórie o svojpomocných akciách pomocou sporenia a družstiev. Niet pochyb, že táto emancipácia robotníckeho hnutia spod kontroly kapitalistov a ich ideových pomáhačov z radov inteligencie a kléru bola v priamej súvislosti s vplyvom rozmáhajúceho sa medzinárodného robotníckeho hnutia, najmä so stykom s I. internacionálou.¹ To bolo dôležité v období, keď sa pričinením L. Frankla rozvíjala v uhorskom robotníckom hnutí sústavná akcia za vybojovanie legálnej robotníckej strany. Bratislavské robotníctvo stálo na jeho strane.

Na sjazde uhorskej robotníckej triedy v máji 1880 vznikla Uhorská všeobecná robotnícka strana; pri jej kolíske okrem delegátov z Košíc a Komárna stáli aj zástupcovia bratislavských robotníkov. Tento fakt mal hlbšie pozadie v účasti bratislavských robotníkov v akciách Franklovej „strane nevoličov“ (1878).²

¹ Gosiorovský M., *Dejiny slovenského robotníckeho hnutia (1848—1918)*, SVPL, Bratislava 1956, 32—37. Goláň K., *Prvé roky robotníckeho hnutia na Slovensku (Vznik Robotníckeho vzdelávacieho spolku Napred)*, Histor. čas., 1957, 169n.

² O účasti bratislavských robotníkov vo Franklových akciách pozri údaje v diele *A magyar munkásmozgalom történetének válogatott dokumentumai*, Budapest 1951, I, 322. (Ďalej len Dok.) Gosiorovský M., c. d., 49, 52, 58. Frankel navštívil bratislavské robotníctvo v septembri 1877, keď sa vracal z gentského sjazdu. Pressburger Zeitung (PZ) z 22. septembra priniesol noticku pod nadpisom „Komunista v Bratislave“, v ktorej sa zhruba hovorí toto: „Leo Frankel, z Gentu vypovedaný delegát uhorského robotníctva na svetovom socialistickom kongrese a bývalý minister Parížskej komúny, chce zajtra prednášať v Pelikánovej záhrade na robotníckom

Vidieť to najmä z úsilia, ako chceli prekonať pomerne malú organizačnú základňu hnutia v spolku Napred a zoskupiť organizovaný tábor okolo vlastnej robotníckej tlače.³ Vytvoriť širšiu organizáciu strany bolo hlavnou úlohou prvého socialistického časopisu na slovenskom území, ktorý vyšiel na jar 1879 pod titulom *Die Wahrheit* (vznikol ako „orgán pracujúceho obyvateľstva Bratislavy a okolia“) za redakcie jurského rodáka Karola Hanzlíčka. O význame robotníckeho hnutia v Bratislave v tomto čase svedčí jeho podiel na sústavnom prenasledovaní zo strany úradov. Perzekúcii padli za obeť prvé dva robotnícke časopisy (*Die Wahrheit* a jej náhradný časopis *Der Zeitgeist*) v dôsledku tlačových procesov; aktívnych činiteľov hnutia zatýkali, robotníkov-cudzincov vypovedali z mesta;⁴ množili sa domové prehliadky, konfiškácie zahraničných robotníckych novín, polícia kontrolovala poštové zásielky. Bolo to bezpochyby hrdinské obdobie zápasov najuvedomelejšej časti bratislavského robotníctva i pritom, že nepriaznivá situácia uhorského robotníckeho hnutia vinou oportunistických smerov vo vedení a anarchistických nálad jednotlivcov, najmä po Franklovom odchode do zahraničia, prejavila sa aj v Bratislave veľkým poklesom činnosti.

I v tretej fáze uhorského robotníckeho hnutia, keď sa pomocou medzinárodného robotníckeho hnutia vytvárali nové organizačné predpoklady pre vytvorenie masovej socialistickej strany, stálo bratislavské robotníctvo odprvoti za touto úlohou. Začiatkom r. 1889 sa na sjazde v Hainfelde zjednotili rakúske socialisticke sily a novoustanovená rakúska sociálna demokracia mohla pričleniť rakúsky proletariát ako celok svetovému robotníckemu hnutiu na ustanovujúcom kongrese II. internacionály v Paríži (14.—20. júla 1889). Na kongrese sa za predsedníctva L. Frankla rokovalo aj o nepriaznivých pomeroch v uhorskom robotníckom hnutí. Obnovenie medzinárodnej spolupráce robotníckych strán malo vplyv aj na posilnenie zdravého jadra uhorského robotníckeho hnutia proti oportunistickému vedeniu. Dňa 16. septembra 1889 sa zišli v Bratislave na poradu predstaviteľa rakúskeho a uhorského robotníckeho hnutia, aby pripravili založenie Sociálnodemokratickej strany Uhorska. Pavel Engelmann, jeden z vedúcich činiteľov rakúskej robotníckej triedy, mal na čele uhorského robotníckeho hnutia zabezpečiť zásady sociálnej demokracie v živote strany a najmä v jej tlačových orgánoch.⁵

Začala sa nová etapa politického života uhorskej robotníckej triedy, a príklon bratislavského robotníctva k novému vedeniu strany chceli by sme osvetliť

---

zhromaždení o sociálnej otázke. Či mu to policajná vrchnosť dovolí, je ešte neisté, ešte sa o tom nerozhodlo." V dôsledku tejto denunciacie zhromaždenie zakázali. Tak údaje dopĺňa Karol Hanzlíček v rozpomienkach na prenasledovanie straníckej tlače. *Westungarische Volksstimme* z 5. jan. 1912.

³ Roku 1878 mal *Napred* 45 riadnych členov. Pozri *Hivatalos statisztikai közlemények*, Bpst 1881, 446.

⁴ Z Bratislavy r. 1880 vypovedali veľmi činného člena spolku *Napred* Jakuba Grundsteina z Hesenska, a Henrika Wickera, holičského pomocníka z Litovle, pre rozširovanie londýnskeho revolučného letáka *Die Zeiten sind schlecht*. Zpráva bratislavského mešťanostu Kolomanovi Tiszovi zo dňa 3. apríla 1880. Archív mesta Bratislavy (AMB), č. 2/prez. rez.

⁵ Gosiorovský M., c. d., 68.

udalostou, ktorá svedčí o úzkej spolupráci a súhlase s Engelmannovým poslaním. V septembri 1889 chceli bratislavskí robotníci osláviť dvadsaťročné trvanie spolku Napred, a to na širšom základe. Avšak mestská policajná vrchnosť udelila povolenie zúčastniť sa na oslave iba pre bratislavských robotníkov a účasť mimobratislavského robotníctva pod trestom zakázala. Zákaz bol vydaný zjavne pod dojmom vyhlásenej medzinárodnej solidarity robotníctva na socialistickom sjazde v Paríži a bol namierený hlavne proti pripravovanej účasti vienských robotníkov, ktorej politický dosah buržoázna tlač v ríši fantasticky skreslila. Na oslavu konanú 20. októbra 1889 namiesto vienských robotníkov-spevákov prišli policajní špiči a policajný úradník nedovolil budapeštianskym hosťom (bol medzi nimi P. Engelmann) ani slávnostný prípitok.⁶ Tento výkon „pästného práva“, ku ktorému dal podnet v ostatnej chvíli sám minister vnútra, stal sa predmetom interpelácie v parlamente (10. decembra 1889). Vznikla v lone peštianskej robotníckej organizácie a predostrel ju poslanec opozície J. Madarász na povestnom zasadnutí poslaneckej snemovne, kde vyšli najavo tajné styky starého vedenia robotníckej strany s Tiszovotvládou. Petičný výbor snemovne navrhol založiť sťažnosť na bratislavský mestský kapitanát ad acta pre formálny nedostatok: budapeštianska robotnícka organizácia nebola vraj kompetentná hovoriť za bratislavský robotnícky spolok. A vládny referent redukoval jej politickú podstatu, základné narušovanie občianskej slobody, na obavu policajnej vrchnosti zo „židovských kraválov“, ktoré mohli vyvolať podvrtné elementy pri príležitosti bratislavskej robotníckej slávnosti.⁷

Všetko ukazuje na to, že tvrdý postup úradov a stanovisko vlády v otázke výročnej oslavy spôsobil triedenie duchov vo vedení spolku Napred, kde sa dostával do popredia smer zastávajúci zásady triedneho boja.

Oslava dvadsaťročného trvania robotníckeho spolku Napred mala okrem formálneho spomienkového charakteru politický zámer: prekonať „prestávku“ v dôsledku krutej perzekúcie hnutia a oživiť trpné dispozície spolkovej činnosti. Ešte hlbší politický zmysel mala interpelácia bratislavského prípadu v poslaneckej snemovni. Nové vedenie Všeobecnej robotníckej strany Uhorska muselo sa ozvať dôrazne a v spojení s opozíciou proti úradnému obmedzovaniu zhromažďovacej slobody, lebo vládny zásah do bratislavskej robotníckej slávnosti pokladalo za nebezpečný vzor. V období, keď sa v medzinárodnom meradle pripravoval jednotný boj za emancipáciu robotníckej triedy, bolo treba odhaliť pokusy vlády nastoliť sústavu policajného násillia proti robotníkom. Na sebavedomie zostavovateľov petície mali nepochybne silný vplyv uznesenia usta-

⁶ *Westungarischer Grenzboten* (WG) 1889, z 20., 21. a 30. okt., Népszava 1889, 27. okt.

⁷ Znenie sťažnosti priniesol časopis *Népszava* z 10. nov. 1889. O interpelácii priniesli zvesť bratislavské časopisy napr. WG 11. dec. 1889. Zakázanej účasti mimobratislavského robotníctva týkajú sa hlavnožupanské spisy č. 1707, 1715, 1717/1889. Štátny archív v Bratislave (ŠAB). Narážka na „židovské kraválov“ sa týka protizhidských demonštrácií koncom mája 1887, na ktorých sa zúčastnilo aj robotníctvo. Vyvolala ich mystifikácia o pokuse rituálnej vraždy. Samy buržoázne zprávy priznávali, že robotníctvo sa na nich zúčastnilo preto, aby upozornilo na žalostné mzdové a pracovné pomery. WG, 27.—29. mája 1887.

novujúceho sjazdu II. internacionály, ktorý začal na širokom fronte organizovanú akciu za hlavné požiadavky robotníckej triedy, za zavedenie osemhodinového pracovného času a vydobytie robotníckeho sviatku 1. mája. Medzinárodné robotnícke hnutie ukázalo túto cestu aj uhorskému robotníckemu hnutiu.

V Bratislave pripadla spolku Napred úloha zorganizovať široké proletárske masy pod zástavou sociálnej demokracie pre svetovú demonštráciu na 1. mája 1890.

Vlastná členská základňa spolku Napred nemala do r. 1890 ani sto členov.⁸ Sústreďoval len najvedomejšiu časť bratislavského robotníctva a ohromná časť remeselníckeho a továrenského robotníctva (podľa sčítania ľudu r. 1890 bolo v meste 7261 robotníkov zamestnaných v priemyselných odvetviach a v remeslách, t. j. bezmála 14 % všetkého obyvateľstva⁹) ostávala neorganizovaná. Tejto prevažnej väčšine robotníkov mali spolkové udalosti a organizované agitácie pre prípravu na 1. máj 1890 ukázať správnu cestu k vydobytíu znesiteľného postavenia.

Je príznačné, že prvej diskusii v spolku Napred o manifestácii na 1. mája predchádzala rozsiahla výmena funkcionárov. Na riadnom valnom zhromaždení dňa 2. marca 1890 zvolili za predsedu Karola Hanzlíčka, jedného z priekopníkov socialistického učenia takmer od vzniku spolku. Hanzlíček, dobre informovaný o nových úlohách uhorského robotníckeho hnutia, urobil prvý krok k riešeniu hlavných úloh v Bratislave. Hneď po zvolení navrhol valnému zhromaždeniu uznesenie, aby aj bratislavskí robotníci s pocitom solidarity s robotníkmi celého sveta oslávili 1. máj ako medzinárodný robotnícky sviatok prerušením práce a tak manifestovali za osemhodinový pracovný čas.¹⁰ Nové predsedníctvo spolku sa usilovalo zaktivizovať pre májovú akciu čo najširšie robotnícke masy. „Kto chce byť otrokom, nech ním ostane! Ale kto sa chce oslobodiť, musí poznávať súce prostriedky!“¹¹ Tak sa končí agitačná výzva k účasti na verejnom ľudovom zhromaždení dňa 30. marca, na ktorom rečníci z predsedníctva Napredu (K. Hanzlíček, M. Wagner a Fl. Ring) za účasti asi 1200 robotníkov hovorili o aktuálnych otázkach. Predsedníctvu zhromaždenia (E. Nemčík, K. Rohrbeck) uložili, aby podalo Ministerstvu obchodu rezolúciu, v ktorej sa žiada principiálne zakázať nedeľňajšiu prácu a povoliť iba najnevyhnutnejšie výnimky (t. j. rezolúcia odmieta vládný návrh zákona o nedeľňajšom pracovnom pokoji). V diskusii o nútenej alebo dobrovoľnej účasti robotníkov na májovej oslave zhromaždenie zaujalo stanovisko, ktoré síce odzrkadľovalo biedny stav doterajšej organizovanosti robotníctva, no jednako preceňovalo naskrze pokojné formy manifestácie, bezpochyby i vplyvom maloburžoázných nálad v hnutí. Zhromaždenie sa uznieslo, aby sa majstri a podnikatelia požiadali, aby dali robotníkom na 1. mája pracovné voľno. Pritom všetkom zhro-

⁸ Dok., 152.

⁹ *Magyar statisztikai közlemények* II, Bpst 1893, 159.

¹⁰ WG z 10. marca 1890.

¹¹ WG z 25. marca 1890.

maždenie znamenalo pre bratislavské robotníctvo krok vpred vo vytváraní akčnej jednoty a celá atmosféra rokovania — spomínali v nej amerických robotníkov-martýrov. (E. Nemčík) — zväčšila jeho politický obzor.¹²

Členská plenárna schôdza Napredu, konaná 12. apríla, poverila vedenie spolku, aby u zamestnávateľov a podnikateľov vyžiadala povolenie „k účasti na pokojnej oslave práce“.¹³

Program májovej manifestácie, ako ho chápalo vedenie Napredu a osobitný komitét v žiadosti o policajné povolenie (17. apríla), ostával v celom rozsahu na zákonitej pôde. Chce príslušné vrchnosti upozorniť na fyzické, mravné a duševné škody, ktoré prináša pracujúcim prídlhý (14—16—18, ba i 24 hod.) pracovný čas, a žiadať zavedenie zákonitého maximálneho osemhodinového pracovného času. Manifestácia bude pokojná a v rámci krajinských zákonov zamestnávateľov požiadať o pracovné voľno a program bude uverejnený. Usporiadateľom veľmi záležalo na pripravovanom impozantnom zomknutom pochode od dnešného Steinovho pivovaru Dunajskou ulicou a stredom mesta smerom na železničnú stanicu, odkiaľ mali účastníci odcestovať na Červený Most a zhromaždiť sa v oblasti Železnej studničky. Bol plán, aby robotníci pochodovali v skupinách podľa zamestnania, niesli tabule s nápismi „8 hodín práce, 8 hodín oddychu, 8 hodín spánku“ a pochodovali s vlastnou hudbou a spevmi.¹⁴

Táto časť manifestácie sa neuskutočnila, pretože minister vnútra pochody, sprievody a pouličné demonštrácie pod osobnou zodpovednosťou vedúceho úradníka policajnej vrchnosti zakázal.¹⁵

V posledných aprílových dňoch, keď agitácia v továrňach vrcholila, pokúsili sa jednotlivci strhnúť skupiny robotníkov k živeľnej účasti. Vedenie spolku neschvaľovalo tento postup. Aby si zamestnávatelia nemysleli, že ide o konkrétnu akciu proti nim, pozývalo ich verejne na slávnosť. Na druhej strane zdôrazňovali zásadu, že manifestácia má byť nielen veľkolepá, ale aj vzbudzovať úctu protivníkom disciplinovaným triednym vedomím. „Tak tunajšie obyvateľstvo môže celkom pokojne hľadiť v ústrety 1. máju.“ Vedenie Napredu sa zaručovalo, že jeho autorita stačí na zachovanie poriadku.¹⁶

Mestský kapitán Š. Kucsera, vychádzajúc zo svojich skúseností ako niekdajší živnostenský referent, odporučal Ministerstvu vnútra povoliť tábor ľudu so zre-

¹² Tamtiež, 31. 3. 1890.

¹³ Tamtiež, 15. 4. 1890.

¹⁴ Archív mesta Bratislavy (AMB), Registratúra — dôv. spisy 1890, 7/el. Žiadost' zo 17. 4. 1890 podpísali: Florián Ring, Zámocké schody 10, J. Franke, Zelený les 32, Ambróz Terčka, Zamočnicka 5, Gottfried Herzan, Panenská 10, Jozef a Karol Rohrbeck, ul. Márie Terézie 3, Ignác Aschl, Dunajská 33, Jozef Wettermann, Jiringerova 34, Karol Hanzlíček, t. č. predseda, Eduard Nemčík, Michal Wagner, továreň na klobúby, Schleifer, Kazimír Koscalniak, Vydrica 10, Andrej Kubík, Župné nám. 9, Ján Krchnák, ul. Márie Terézie 15, Pavel Chabada, Dunajská 35, Matej Kohout, Grösslingova 6, Leopold Haberda, Poľovnícky rad 26, Štefan Bindelmayer, ul. Márie Terézie 21, Jozef Lejole, ul. Márie Terézie 21.

¹⁵ AMB, R. dôv., nariadenie min. vnútra Száparyho zo 16. 4. 1890, 56/res.

¹⁶ Pozri príslušné výzvy *Robotníci Bratislavy a Prihlas k bratislavským robotníkom* vo WG 1890, 27. a 30. 4.

teľom na „triezve zmyšľanie a pokojamilovnú povahu bratislavského robotníctva“. Myslel, že práve zákaz schôdze, a to mimo mesta, by upevnil robotníkov v rozhorčení proti diskriminácii ich hnutia zo strany úradov, v presvedčení o bezprávnosti robotníkov v porovnaní so zamestnávateľmi a viedol by koniec-koncov k svojvoľnému postupu. Kapitán sa zaručil, že na schôdzi nepripustia rečník cudzích robotníkov a urobí všetky možné opatrenia, aby priebeh oslavy neporušil poriadok a bezpečnosť.¹⁷

Obraz vlastného priebehu májovej manifestácie ukazuje, že sa vydaril zámer organizátorov, aby široké masy bratislavských robotníkov pocítili triedny význam spoločného sviatku. Za krásneho májového rána, bol štvrtok, zhromaždilo sa nad tunelom asi tisíc robotníkov spolu s rodinnými príslušníkmi a na čele s cigánskou hudbou pripochodovali krátko pred 11. hodinou k IX. Suchému mlynu, k výletnej reštaurácii, vedenej niekdajším prvým predsedom Napredu E. Nemčíkom. Výzdoba slávnostného miesta bola v znamení robotníckej solidarity, ktorú vyjadrovala aj ideová skratka spoločnej pravdy v nápise na prednej strane budovy: „Robotníci! Máme jednu vlasť — zem! Máme jednu národnosť — ľudskosť! Máme jedno náboženstvo — lásku! Máme jednu morálku — prácu!“ Stoly boli označené tabuľkami a robotníci sadali za ne podľa zamestnaní. Pred obedom prehovoril na zhromaždení o význame dňa Nemčík, po obedňajšej prestávke Hanzlíček a za maďarských robotníkov D. Kováts. Na popoludňajšie zhromaždenie prišlo z mesta ešte niekoľko stoviek robotníkov, takže hlavný Hanzlíčkov prejav vypočulo asi 1500 ľudí. Keď zdôraznil spolupatričnosť bratislavského robotníctva s bezprávnym svetovým proletariátom, sugestívne vysvetlil neblahé dôsledky technického a organizačného vývinu kapitalistického hospodárstva pre robotnícku triedu, jeho ničivý vplyv na zdravie robotníckych rodín v dôsledku čoraz väčšieho fyzického a duševného prepínania, na neistotu ich bez toho neradosnej existencie. Robotnícka trieda má prirodzené právo na taký život, aký vedú iné spoločenské triedy. Keďže sa štát o ňu nestará, musí si sama toto právo vybojovať, opretá o pomoc medzinárodného robotníckeho hnutia. Rečník potom preberal bod za bodom požiadavky robotníckej triedy, ako ich formulovali na parížskom medzinárodnom kongrese robotníctva, a navrhol ich prijať a zhrnúť do rezolúcie, ktorá sa predostrie vláde a snemu na prerokovanie a zákonitú úpravu. Zhromaždenie prijalo túto rezolúciu: „Zhromaždenie, rokujúce 1. mája 1890 v Bratislave, IX. Suchý mlyn, vyhlasuje v súlade s uzneseniami parížskeho robotníckeho kongresu, že požiadavka zákonite upraveného pracovného normálneho dňa, ktorý možno stanoviť na 8 hodín i pri zachovaní oprávnených záujmov priemyslu, ako aj iné na parížskom robotníckom kongrese formulované požiadavky nacionálnej a internacionálnej ochrany robotníctva — sú životnou otázkou pre pracujúci ľud, a preto sa zhromaždenie obracia na zákonodarstvo so žiadosťou, aby správne ocenilo závažnosť týchto požiadaviek.“ Po zhromaždení rozdávali prítomným leták *K všeobecnému robotníckemu sviatku*, ktorý popularizoval 10 výhod skrát-

¹⁷ AMB, R. dôv., príspevok mestského kapitána zo 20. 4., 7/eln.

teného pracovného (osemhodinového) času. Na manifestácii po prvý raz vystúpili v hojnejšom počte ženy-robotníčky.¹⁸

Bratislavská buržoázia síce podceňovala sebedovomie a obetavosť robotníctva, ale úspešné rozsiahle agitácie v podnikoch a závodoch vzbudzovali v jej radoch obavy z robotníckej demonštrácie a jej sprievodných zjavov.¹⁹ Bála sa najmä fluktujúceho cudzieho robotníctva, zamestnaného pri stavbe dunajského mosta a najmä v kameňolomoch pri I. Suchom mlyne a na Devínskej ceste v počte asi 1200 ľudí (boli medzi nimi Slovinci, Taliani). Situáciu dramatizovali rozsiahle vojenské opatrenia, ktoré na príkaz vlády urobilo sborové veliteľstvo a bratislavská posádka,²⁰ ďalej činnosť policajného mužstva, ba i mestských hasičov. Za zvláštny úspech opatrení proti robotníckym výčinom všetci títo tajní režiséri pokladali okolnosť, že ich treba vykonať tak, aby robotníctvo nič netušilo. V skutočnosti ich celý „skvelý výsledok“ bol v tom, že vojenské a policajné hliadky rozháňali pri podhradskom mýte a v dnešnej ulici Obrancov mieru väčšie skupiny robotníkov, ktorí sa pokojne vracali za súmraku zo slávnosti.²¹

1. máj 1890 bol v dejinách bratislavského robotníckeho hnutia významnou udalosťou. Podľa našich informácií iba málo zamestnávateľov poskytlo robotníkom platené voľno; iní, bolo ich väčšina, nevyplatili za 1. máj mzdu a boli aj takí, čo pohrozili prepustením zamestnanca.²² Táto miera obetavosti pri účasti na vtedajšie časy veľmi pozoruhodnej ostala trvalým abstraktným prvkom v ďalšom politickom boji, keď išlo nielen o zápas za skrátenie pracovného času, ale aj o všeobecné volebné právo. Májová akcia posilnila internacionálnu základňu bratislavského robotníckeho hnutia, rušenú doteraz aj konfesijnou a národnostnou pestrosťou bratislavského robotníctva. Jej agitačný význam sa prejavil aj v tom, že viedla od spoločenských stolov jednotlivých skupín robotníkov k ich odborovej organizácii.

O význame bratislavského robotníckeho hnutia v súvislosti s medzinárodným proletárskym sviatkom svedčí aj fakt, že inde na slovenskom území iba v Košiciach sa časť robotníctva pokúsila o živelnú demonštráciu, ktorá nemala väčší ohlas. Zbierka na ciele robotníckej strany na májovej manifestácii²³ je dôkazom toho, že bratislavskí robotníci pamätali na taký spôsob všeobecnej organizácie, ktorá by zabezpečila celistvosť a nepretržitú činnosť uhorskej robotníckej triedy.

¹⁸ WG z 2. 5. 1890.

¹⁹ „Kto si nespomína na 1. máj 1890? Prísne bezpečnostné opatrenia, vojenská pohotovosť, bázeň a hrôza medzi meštianstvom. Viac ako dvaja ľudia nesmeli ísť po ulici. Za bránami Štefánskej ulice ležali vojaci s nasadenými bodákmi a nabitými puškami. Domáce panie dali napochytre obloky vyvesiť a nahradiť ich žaluziami. Mnohí sa neodvážili ani na ulicu vyjsť. Báli sa robotníkov a kameňov.“ WG z 2. mája 1893.

²⁰ O vojenskej pohotovosti spisy AMB R-dôv., 58 a 60/res./1890; ďalej ŠAB, hlavnožup. spisy, 746, 761, 966, 1106/1890. O opatreniach proti účasti robotníkov v kameňolomoch na Devínskej ceste. WG z 1. mája.

²¹ WG z 2. mája.

²² WG z 19. 4.

²³ Dok., 37. Zbierka vyniesla 87 zl. 4 gr. O mobilizačnom význame prvomájových osláv v nasledujúcich rokoch pozri článok kolektívu pracovníkov archívu mesta Bratislavy *Bratislavské prvé máje (1890—1918) vo svetle dokumentov archívu mesta Bratislavy*. Sborník archívnych prací 1955, 3—16.

Možno si tak vysvetliť, že na ustanovujúcom sjazde Sociálnodemokratickej strany Uhorska malo bratislavské robotníctvo ideový aj organizačný podiel. Vystúpenie bratislavských delegátov K. Hanzlíčka, Tótha a Windischa na kongrese 7. a 8. decembra v Budapešti smerovalo bezvýhradne k upevneniu ideove zjednotenej a organizačne vybudovanej sociálnodemokratickej strany.²⁴

Začlenenie bratislavského robotníctva do uhorskej sociálnej demokracie sa uskutočnilo bez organizačných formalít na verejnej ľudovej schôdzi 2. februára 1891, kde za predsedníctva E. Nemčíka všetci delegáti na ustanovujúcom sjazde strany referovali o programoch a priebehu kongresu. Asi 400 prítomných robotníkov schválilo referáty a prijalo dve dôležité uznesenia: 1. Treba zabezpečiť štvrtročné (alebo i častejšie) verejné robotnícke zhromaždenie, na ktorom by sa hovorilo o postavení robotníckej triedy (návrh J. Rohrbecka). 2. Aby bratislavské robotníctvo zachovalo vernosť medzinárodnému proletárskemu sviatku 1. máju (návrh K. Hanzlíčka), t. j. odsúdilo oportunistické snahy preložiť 1. máj na nedeľu alebo obmedziť oslavy na večerné hodiny.²⁵

Pretože z tohto desaťročia niet naporúdzí nijakých zápisov zo života robotníckych organizácií a robotníckych vodcov, ani materiálu agitačného rázu a úradný aktový materiál je tiež zlomkovitý, nemožno presne zobraziť a oceniť úsilie, s akým bratislavskí predáci presadzovali programové základy sociálnej demokracie v jednotlivých bodoch.^{25a} Jedno možno zdôrazniť na základe dostupných správ súčasnej buržoáznej tlače, že ani budovať veľmi voľné organizačné puto verejných robotníckych zhromaždení nebolo pre bratislavské robotníctvo ľahké. Napríklad už tábor ľudu, ktorý zvolával K. Hanzlíček organizoval v júli a potom v auguste (s programom o postavení robotníctva a zdražovaním potravín) politická vrchnosť dôsledne zakazovala.²⁶ Jednako i táto forma boja proti vzrastaniu sociálnej biedy ostávala dôležitým organizujúcim princípom a úradní činitelia jej venovali osobitnú pozornosť.

Hanzlíček, keď 7. decembra 1890 na sjazde charakterizoval bratislavské ro-

---

²⁴ Z Hanzlíčkovho prejavu: „Bratislavskí súdruhovia sú preniknutí želaním, aby sa sila uhorského robotníckeho hnutia rodila z porozumenia a súdržnosti a aby sa umožnilo potrebné organizovanie. Naše silné združovanie je spoločné; každému súdruhovi, nech hovorí akoukoľvek rečou a nech patrí k akémukoľvek vyznaniu, treba sa združiť; rovnaký čin nás vedie k cieľu. Mnoho vedieť nech je našou sprievodnou hviezdou. ... Snažíme sa, aby sa združili všetci robotníci, nech hovoria akoukoľvek rečou; a ak sú aj menej vzdelaní, jednako uvidia, že na našej strane, na strane sociálnej demokracie môžu nájsť svoj dobrobyt.“

„Referent dostatočne objasnil naše želania, vieme, kde nás topánka tlačí. My nežiadame politické práva preto, aby sme panovali, ale aby sa napanovalo nad nami. Keďže sme vytvorení vôbec z práva, nemôžeme sa uplatniť plnou silou v politickom živote; plávať sa možno naučiť len vo vode a slobodu možno úplne vybojovať len vtedy, ak máme politické práva. Ďalej chceme slobodné spoločovacie právo a povinnú školskú dochádzku. Ľudia sú všetci rovnakí, rozdiely tvorili len životné okolnosti. Našou povinnosťou je dospieť k riešeniu sociálnej otázky. Navrhujem zásadné vyhlásenie prijať.“ Dok., 38.

²⁵ WG z 3. 2. 1891.

^{25a} Z roku 1891 máme zprávu o krátkom štrajku robotníkov pri kanalizačných prácach v meste, ktorí žiadali väčšie mzdy. V buržoáznej tlači sa hovorí všeobecne o štrajku ako o „modernej chorobe“, ktorú priniesli do mesta cudzí robotníci. Tito robotníci pobúrili ostatných, „najmä chudobných, primitívnych Slovákov, ktorí im sadli na lep.“ PZ z 28. 6. 1891.

²⁶ WG zo 14. 7. a 17. 8. 1891.

botnícke hnutie, zmienil sa aj o odborárskom ruchu. „Organizujú sa odborové spolky, utvoril sa už spolok obuvníkov a hrnčiarskych pomocníkov. Vznikajú aj iné spolky, ale iba vo vlastnom záujme — taký je klobučnícky a tlačiarsky. Najväčšia časť robotníkov je ešte ľahostajná, ale už sa medzi nimi ukazuje nový život.“²⁷ V tejto načrtnutej situácii sa skrýva snaha uvedomelej časti bratislavského robotníctva zjednotiť socialisticke hnutie a odborové spolky, prípadne spojiť odborové spolky so socializmom. Hanzlíčkove informácie boli presné: r. 1890 si založili odborové spolky hrnčiari a obuvníci (čižmárski) pomocníci. Kým hrnčiari tvorili málopočetnú zložku (v 3 podnikoch pracovalo vcelku 31 osôb), obuvníci s čižmármi a prístipkármi boli veľmi početní (štatistika vykazuje k roku 1890: 306 pomocníkov a 212 majstrov bez pomocníka) a čiastočne sústredení vo väčších dielňach (6 závodov malo 44, 5—70 a 1—24 zamestnancov). Tejto najväčšej skupine remeselných robotníkov venoval sám Hanzlíček veľkú starostlivosť. Z verejných robotníckych zhromaždení r. 1891 vychádzali nové a nové podnety k organizovaniu ďalších odborových spolkov a nasledujúceho roku 1892 urobili prvý krok k založeniu odborovej organizácie krajčírskimi pomocníkmi (r. 1890 ich bolo v meste 237 okrem 64 učňov a 97 majstrov pracujúcich bez tovariša), ktorí si zvolili prípravný výbor, a stolárski robotníci, ktorí stihli pripraviť stanovy.²⁸ Úradné kruhy pochopili význam odborových organizácií pre vzrast sebedomnie robotníkov a pri povoľovaní stanov sa uchýľovali k taktike priefahov. Vidieť to z ostrej rezolúcie, navrhnuté stolárskym pomocníkom A. Peteržalkom na verejnom robotníckom zhromaždení 22. mája 1892 proti vládnym snahám ukracovať sociálnodemokratické robotníctvo v spoľčovacom práve, a z výzvy nezvratne pokračovať v odborových snahách.²⁹ Na ďalší organizačný vývin mali značný vplyv aj celokrajinské zjednocovacie snahy v jednotlivých odvetviach, ako bol napríklad stolársky sjazd v Prahe a v Budapešti, na ktorých sa zúčastnili i bratislavskí delegáti (v Prahe Fl. Ring, v Pešti A. Zalkay).³⁰

Na organizačný rozmach bratislavského robotníckeho hnutia poukázal na II. kongrese Sociálnodemokratickej strany Uhorska (6.—8. januára 1893 v Budapešti) delegát A. Zalkai. „V Bratislave,“ povedal, „je asi 10 000 robotníkov a medzi nimi nastal 1892 veľký rozmach odborového hnutia. Spolok „Napred“ mal r. 1890 sotva 100 členov, dnes už má 400 členov. Tak isto sa vzráha aj odborové organizovanie stavebných robotníkov, stolárov, krajčirov a obuvníkov. Dnes sa na hnutí zúčastňuje aj asi 200 žien.“³¹

Počas r. 1892 vznikli totiž v Bratislave odborové spolky krajčirov, stavebných robotníkov (murárov a kamenárov, ale aj pridružených robotníkov), kovorobotníkov a stolárov, ktoré sa do schválenia stanov konštituovali dočasne. K nim pribudol r. 1893 odborový spolok maliarov, lakovníkov a natieračov; stanovy

²⁷ Dok., 38.

²⁸ Tieto údaje, ako aj zprávy o organizovaní iných odborových spolkov čerpáme z notíciek, ktoré pomerne sústavne prinášal WG v rokoch 1891—1894.

²⁹ WG z 23. 5. 1892.

³⁰ WG z 27. 6. 1892.

³¹ Dok., 152.

spolku boli schválené v januári 1894. Roku 1893 založili odborový spolok aj pekári. Nie sme informovaní o počte členstva v týchto spolkoch, ale o ich organizačnej sile svedčí okolnosť, že niektoré z nich prešli v priebehu formovania sa prvými obrannými akciami na zlepšenie svojho postavenia. Prvým znakom solidarity bratislavských kovorobotníkov bolo spoločné memorandum k zamestnávateľom, v ktorom požadovali skrátiť pracovný čas o hodinu, čo si po krátkom čase aj vybojovali.³² O pohyboch medzi maliarskymi tovarišmi svedčí ich konferencia v auguste 1892, na ktorej žiadali znížiť pracovný čas z 12 hodín na 11 (10) hod. a v memorande majstrom pohrozili štrajkom.³³ Aj v tomto prípade ustúpili zamestnávatelia pred silou jednoty, ktorá spela k odborovej organizácii. Podobnú akciu uskutočnili aj stolárski pomocníci, ktorí v júni 1892 utvorili výbor zložený z majstrov („tých, čo statočne a odvážne chcú oslobodiť proletárov od jarma kapitalizmu“) a pomocníkov, aby vypracovali návrhy na zníženie pracovného času.³⁴ Agitačnú hodnotu týchto prvopočiatkových triednych bojov možno ilustrovať aj úspechmi napríklad pri voľbách do zmierovacieho živnostenského súdu koncom roku 1893, ktoré prekvapili buržoázu tlač a naplnili ju ako nevídaný zjav obdivom. Z 2100 pomocníkov, ktorých živnostenské oddelenie mestského kapitanátu povolalo k voľbe z dielní, prišla asi polovica a „zas sa ukázalo, ako výborne je strana (sociálnodemokratická) organizovaná“.³⁵

O vzraste bratislavského odborového hnutia bola zmienka aj v zpráve vedenia Sociálnodemokratickej strany Uhorska na kongrese II. internacionály (6.—12. augusta 1893) v Zürichu; zpráva uvádza spomenuté odborové spolky a okrem toho „iné menšie odbory“, o ktorých dosiaľ z prameňov nevieme. Delegáta bratislavského robotníctva A. Zalkaiho vyslala na kongres „sociálnodemokratická strana a viaceré odborové organizácie“.³⁶

Život v odborových spolkoch sa vyvíjal v rozličných príznačných spoločenských i politických formách. Odbory si vytvárali vlastné nové strediská vzdelania a osvety i spoločenských podujatí. Boli obdobia, keď v ich spolkových miestnostiach našiel dočasný útulok aj spolok Napred pred sústavnými nápormi buržoázných činiteľov na podnikateľov, ktorí mu poskytovali miesto pre spolkový život.³⁷ V ovzduší pomerne pravidelných konferencií a prednášok sa rodila v organizovaných členoch solidarita, ktorá sa potom prenášala do politického života. Účinným prostriedkom spolkového života bola podpora v nezamestnanosti a sprostredkovanie práce. Pre bratislavské pomery treba vyzdvihnúť ako charakteristickú snahu získať pre odborové organizácie drobných majstrov pracujúcich bez pomocníkov. Rozmáhajúce sa odborové spolky spájali občasné spoločné konferencie, často na pôde Napredu, ktoré viedli k odborovým sjaz-

³² Z referátu B. Záborského na prvom uhorskom sjazde kovorobotníkov v máji 1894. Dok., 297.

³³ WG z 11. 8. 1892. PZ z 11. 8. 1892.

³⁴ WG z 27. 6. 1892.

³⁵ WG z 1. 11. 1893.

³⁶ Dok., 195.

³⁷ WG z 24. 11. 1892

dom, k odborovým sväzom. Bratislavské robotnícke hnutie našlo v nich svoje hmatateľné formy.

Organizačná výstavba sociálnodemokratického hnutia v Bratislave sa opiera, ako sme videli, v prvej polovici deväťdesiatych rokov o tri piliere: o vzdelávací spolok Napred, o stranícke vedenie a odborové organizácie. Aj keď povaha úloh strany a jej organizačný výraz nie je celkom jasný z dokladov jej praktickej politickej činnosti, ktoré máme naporúdzi, nemožno odškriepiť, že organizačný rozmach v rokoch 1890—1895 pričinením všetkých troch činiteľov bol pozoruhodný. Bratislavské robotníctvo spelo k triednemu uvedomeniu, zapájalo sa skutočne do politických zápasov a uvedomovalo si jasne potreby medzinárodnej jednoty robotníckeho hnutia.

Obraz, ktorý o bratislavskom straníckom ruchu zavesili sjazdové materiály uhorskej sociálnej demokracie r. 1893 a 1894, má iba nepatrné informácie o straníckej organizácii. Na verejnom robotníckom zhromaždení 23. októbra 1892 zvolili za delegátov na II. kongres strany Alojza Zalkaiho a Jána Hrazdílka. Zalkai patril k tým „vidieckym súdruhom“, ktorí ako členovia sjazdovej komisie „nezajúc dobre vec“ odhlasovali vylúčenie Engelmannovej skupiny zo straníckych organizácií. Hrazdílek upozorňoval na význam elementárneho vyučovania a ľudového vzdelania a poukázal na potrebu, aby sa spolky starali viac o knižnice.³⁸ Nevieme, do akej miery Engelmannova opozičná skupina a jej časopis *A munkás* ovplyvňovali časť bratislavského robotníctva, ktorá podporovala odprvoti Engelmanna v boji proti oportunistu vo vedení strany. Ako uvidíme ďalej, Engelmannova skupina na zürišskom sjazde II. internacionály (6.—12. augusta 1893) prudko napadla Zalkaiho postavenie v bratislavskom robotníckom hnutí, a to bezpochyby na základe správ od miestnych činiteľov. Tak sa zdá, že roztržka vo vedení strany sa nepremietla nijako osudovo v dôsledkoch do organizačného ruchu bratislavských sociálnych demokratov. Sú poruke zprávy, že stranícka organizácia sa pokúšala rozšíriť činnosť v bratislavskom okolí: 14. mája 1893 rečnil Zalkai na čele delegácie Napredu v Pezinku a boli zprávy, že „na Ducha“ pripravujú v meste verejné ľudové zhromaždenie, na ktoré prídu robotníci a roľníci z Jura, Modry atď.³⁹ Tento údaj zjasňuje do istej miery pojem „bratislavskej oblastnej straníckej organizácie“, ktorý sa vyskytuje v Zpráve vedenia Sociálnodemokratickej strany Uhorska kongresu II. internacionály v Zürichu.⁴⁰ Bratislavský delegát Radonovits na III. sjazde Sociálnodemokratickej strany Uhorska (13.—15. mája 1894) venoval svoj diskusný príspevok organizovaniu odborov („v Bratislave sú „dôležité“ odbory už zorganizované“) a prekážkam pri oslavách 1. mája. Straníckeho života sa týkalo uznanie bratislavského robotníckeho časopisu (*Neue Volkszeitung*) za stranícky orgán.⁴¹ Sjazd obnovil jednotu strany a pre bratislavské pomery bolo iste príznačné, že o priebehu zjednocovacieho sjazdu nereferoval ako obvykle sjazdový

³⁸ Dok., 148n. J. Hrazdílek bol toho času knihovníkom Napredu.

³⁹ WG z 15. 5. 1893.

⁴⁰ Dok., 196.

⁴¹ Tamtiež, 280, 288.

delegát, ale na pôde Napredu Ignác Silberger, jeden z vedúcich funkcionárov rakúskej sociálnej demokracie, ktorý prišiel stranicky pracovať do Uhorska pričinením II. internacionály.⁴²

Zjednotenie strany vlialo do stranického obehu života akoby novú krv a zažehnalo rozkol v hnutí, ktorý sa prejavoval osobnými rozpormi medzi vedúcimi činiteľmi. „Bratislavské sociálnodemokratické robotníctvo, o ktorom svojho času boli zvesti, že pre rozpory medzi vodcami prestane v činnosti, tak sa vidí, teraz sa znova prebudilo,“ čítame v septembri 1895 v miestnej buržoáznej tlači. A inde: „Od niekoľko týždňov bývajú každú nedeľu v sále u Häckla ľudové zhromaždenia, na ktorých rečníci tunajších sociálnych demokratov robia stranickú propagandu. V rozličných formách hovoria kriticky o modernej spoločnosti a o jej hospodárskych a politických zriadeniach. Jedno zhromaždenie býva početnejšie navštvivené ako druhé a badať, že počet sociálnych demokratov sa proti predošlým rokom v Bratislave zväčšuje.“⁴³ Vcelku bolo r. 1895, o čom sú zprávy, 17 veľkých verejných robotníckych zhromaždení politického charakteru.⁴⁴

So vzrastajúcim sebavedomím značnej časti bratislavského robotníctva súvisela snaha dištancovať sa od akejkolvek závislosti od buržoáznej tlače a pokus organizovať vlastnú robotnícku tlač.

Bratislavské robotníctvo, žijúce medzi Budapešťou a Viedňou, upevňovalo sa síce organizačne v politickom, odborovom i kultúrnom ohľade pomocou tamojších straníckych orgánov, ale na začiatku deväťdesiatych rokov ešte vždy bolo odkázané aj na buržoáznu tlač, najmä v informačnej službe. Z bádateľského hľadiska Pressburger Zeitung, Híradó, a najmä Westungarischer Grenzboten poskytujú často jedinú náhradu za iné stratené pramene, ale vo vtedajších pomeroch, aj keď sa maskovali zdanlivým záujmom a kladným postojom k robotníckej triede, podávali jej duševnú, ideologicky otravnú stravu. Prelom v tejto veci nastal čoskoro po zakladajúcom sjazde uhorskej sociálnej demokracie, a to na verejnom robotníckom zhromaždení 2. februára 1891, na ktorom E. Nemčík urobil rozhraničujúcu líniu medzi kapitalistickou a robotníckou tlačou a povedal vcelku toto: „Od kapitalistickej tlače robotníci nemajú čo očakávať, ani dúfať. Zriekame sa jej zprávy uverejňovaných o nás „z božej milosti“. Musíme podporovať robotnícku tlač.“⁴⁵ Od tých čias otázka rozširovania vlastnej tlače bola stále na pretrase a Zalkaiho referát o tlači na II. kongrese strany mal konkrétny dôsledok v pripravách na vlastný bratislavský robotnícky časopis.⁴⁶ Na tábore ľudu 3. apríla 1893 to nezastreto oznámili (ref. Šafránek):

⁴² WG z 18. 5. 1894.

⁴³ WG z 18. a 23. 9. 1895.

⁴⁴ Údaje jednak z WG 1895, jednak zo zprávy mestského kapitanátu pre ministra vnútra za dobu od januára do júla 1895 z 2 aug. 1895. ŠAB, 79/prez./1895.

⁴⁵ WG z 3. 2. 1891.

⁴⁶ Dok., 156, 157. V referáte, ktorý podal Zalkai spolu s Procklom, sa hovorí: „Tlač je najdôležitejším nástrojom, ktorým možno rozširovať sociálnodemokratické idey, a preto za každú cenu treba zabezpečiť existenciu straníckych časopisov. Veď nám je známe, že buržoázna tlač opanúva dnes verejnú mienku a je dokázateľné, že bude stále frivolnejšia, zbabelejšia a podkupnejšia. Zbabelá preto, že nemá potrebnú odvahu objasniť pomery dnešnej spoločnosti

„Grenzbote a Pressburger Zeitung prinášajú síce zvesti o robotníckych záujmoch, ale iba v podrobnostiach, bez celej problematiky — preto je pre Bratislavu potrebná vlastná robotnícka tlač.“⁴⁷ Hneď po jarných sviatkoch vyšlo 1. číslo časopisu Neue Volkszeitung, orientované na oslavy 1. mája, a to za redakcie A. Zalkaiho.⁴⁸ Bratislavské robotníctvo získalo účinný prostriedok na disciplinovanie hnutia a pre výchovu k solidarite na širokom fronte. Ako sme už naznačili, opozičná skupina okolo časopisu A munkás privítala časopis v zpráve pre zürišský kongres nezastieranou osobnou kritikou. Vychádzajúc z náhľadu, že v súčasných pomeroch regionálna robotnícka tlač znamená „polutovaniahodné drobenie aj tak nepatrných síl“, uvádza, že časopis nezaložili v dohode s bratislavskými súdruhmi. Uskutočnilo ho „individuum“, ktoré malo účasť na rozkole strany (t. j. Zalkai). Podľa Zprávy časopis mal 150—160 predplatiteľov.⁴⁹ Dosť na tom, III. stranický sjazd uhorskej sociálnej demokracie (v máji 1894) uznal časopis za stranický orgán.⁵⁰ Z časopisu sa dosiaľ nenašlo ani jedno číslo, ale z niektorých údajov, pravda, zlomkovitých, možno usudzovať, že mal v robotníckom hnutí pozitívnu úlohu. V nedeľu 8. apríla 1894 oslávilo bratislavské robotníctvo ročné trvanie časopisu zvláštnym slávnostným večierkom.⁵¹ Prvý socialistický tlačový proces v Bratislave, konaný koncom júna 1894 a spojený s jeho účinkovaním, skončil sa veľkým víťazstvom socialistickej politickej morálky. Zalkai obvinil totiž istého obchodníka s uhlím, že nekalým spôsobom získal drahšie vojenské dodávky. Dodávateľ chcel redaktora podplatiť, ale Zalkai odmietol peniaze — bojuje vraj za robotníkov, za stranu. Jeho obranná reč bola skvelou propagáciou socializmu. Oslobodili ho, prítomní robotníci ho niesli na pleciah z oštiepenej siene a výsledok procesu oslavovali spoločne ako víťazstvo sociálnodemokratických myšlienok. Proces, ktorého dôležitý prvok bol boj proti vykorisťovateľským praktikám obchodníkov, ktorí falšovali pri vážení tovaru, získal časopisu v pokrokovej verejnosti neobyčajné sympatie.⁵² Už v procese vyhlásil štátny zástupca, že mohol nesčíslelnokrát zakročiť proti časopisu, pretože prinášal politické články, hoci nezaplátil kauciu predpísanú pre politické časopisy. Medzitým Zalkai vystúpil z redakcie — stal sa totiž inkasantom a kontrolórom robotníckej nemocenskej pokladnice — a redaktorom sa stal od 27. októbra 1894 Karol Krauss. Vrchnosti zjavne pripravovali nápor proti časopisu, ktorý napomáhal upevnenie sociálnodemokratickej strany. Pod zámienkou, že zmenu v redakcii ohlásili až 18. novembra, štátny zástupca začal proti redaktorovi vyšetrovanie: inkriminoval všetky články politického

---

a vyniesť ich na denné svetlo... Pravda je, že slobodné slovo nájdeme len v stranických časopisoch, ktoré sa nedajú, ktoré nenaháňajú vodu buržoáznym mlynom, ale vždy sa snažia obraňovať záujmy proletariátu. Preto ony musia pokračovať v ťažkých bojoch o svoju existenciu, ale práve preto sa každý súdruh musí starať, aby stranické časopisy nechýbali ani v jednom robotníckom dome, lebo ony nepretržite rozvíjajú osvetu v masách.”

⁴⁷ WG zo 4. apríla 1893.

⁴⁸ WG zo 7. apríla 1893.

⁴⁹ Dok., 203.

⁵⁰ Dok., 288.

⁵¹ Program oslavy vo WG zo 6. 4. 1894.

⁵² HG z 21. 6. 1894.

obsahu. Krauss prisľúbil, že časové politické problémy nebude v časopise bez kaucie uverejňovať. Ale Krauss bol „pictus masculus“, sľúbil len naoko, a tak sa 22. januára 1895 dostal pred tlačový súd.

Bolo to už za začínajúcej éry ministerského predsedu D. Bánffyho, ktorý — ako vyhlásil v nástupnej reči 19. januára — chcel „rozhodne potlačiť a udusiť akékoľvek protizákonné a protištátne snahy a poburovania“, t. j. hnutia robotníckej triedy a národnostné pohyby.

Štátny zástupca dr. Viktor Kramolin vyhlásil, že sumoval všetkých 12 zavadných článkov do jedného prečinu. Hoci vraj Krauss dal písomné prehlásenie, že nebude prinášať politické úvahy, hneď v nasledujúcom čísle napadol štátne zastupiteľstvo a priniesol článok o všeobecnom volebnom práve. Tým sa dopustil prečinu protištátnej agitácie. Krauss sa márne bránil, že článok uverejnili aj iné sociálnodemokratické časopisy bez kaucie a že časopis viedol iba v duchu svojich predchodcov. Odsúdili ho na mesiac väzenia a 100 zlatých pokuty alebo ďalších 10 dní väzenia. Ako poľahčujúcu okolnosť uviedli, že je bezúhonný a že uvážili „nie práve vysoký stupeň jeho vzdelania“.⁵³

Odsúdením redaktora Krausa zanikol aj orgán bratislavského robotníctva. Nevieme dobre posúdiť, či vznik nového časopisu Westungarische Arbeiter Zeitung, ktorý vyšiel prvýkrát v nedeľu 14. decembra 1895 ako orgán pre záujmy robotníkov v Bratislave, ale bol tlačený v Budapešti (vydavateľ Vidor Sidi, zastupujúci redaktor Franz Hornicsek), bol v súvisi s rozmáhajúcimi sa sociálnodemokratickými agitáciami od septembra 1895. Máme naporúdzi iba jedinú zprávu o jeho obsahu, a tá hovorí, že časopis zastáva sociálnodemokratické snahy v dosť umiernenom (massvoll) spôsobe voľby slov.⁵⁴ Ak tento úsudok buržoáznych novín platí v pravom zmysle, mohlo by sa azda zdať logickým, že 5. apríla nasledujúceho roku 1896 vyšiel orgán bratislavskej sociálnodemokratickej strany týždenník Westungarische Volkszeitung, ktorého zodpovedným redaktorom bol Zalkai.⁵⁵ Keďže ako redaktor časopisu bol hlavným rečníkom na tábore ľudu 5. apríla 1896, kde sa hovorilo o prvomájovej manifestácii a o postavení robotníckej triedy, znamená to, že sa Zalkai vrátil do stranického života.⁵⁶ IV. kongres sociálnej demokracie v Uhorsku (24.—25. mája 1896) vyhlásil, že časopis treba pokladať za orgán strany.⁵⁷

Organizačný rozmach sociálnodemokratického hnutia v prvej polovici deväťdesiatych rokov sa zreteľne odzrkadľuje v ohlasoch v tábore buržoázie. Pred 1. májom 1890 aj bratislavské meštianske listy písali o tom, že mesto nemá početné robotnícke obyvateľstvo a že treba ešte dlho budovať jeho hospodársky život tak, aby sa nezaplašila dôvera cudzích kapitalistov, lebo taká kríza by robotníctvo najviac postihla. Keď májové manifestácie ukázali, že je márna snaha dostať robotnícke hnutie do svojho vleku, pokúšala sa robotnícke hnutie rozkladať pomocou tlače, ktorá využívala slabú znalosť marxistickej teórie

⁵³ WG z 23. 1. 1895.

⁵⁴ WG z 17. 12. 1895.

⁵⁵ Oznam vo WG z 1. 4. 1896.

⁵⁶ WG zo 7. 4. 1896.

⁵⁷ Dok., 356.

u robotníkov, ich malý vzdelanostný základ, konfesiónálnu zafaženosť (práve v deväťdesiatych rokoch obnovovali činnosť katolíckej tovarišskej spolky) a neváhala nastoliť denunciantské kampane proti „cudzím agitátorom“ a rozširovať ohovárania domácich vodcov. Aby ich znevážila medzi robotníkmi, sústavne opakovala frázu, že svoje socialistické teórie vysvetľujú najprv ad oculos a hneď zatým ad pocula — pred pohárom.⁵⁸ Z obavy pred rastúcim robotníckym hnutím vznikali v hlavách buržoázie aj také reakčné myšlienky, že Bratislava nie je vlastne priemyselné, ale fabričné mesto, jej obyvateľstvo nežije z priemyslu, pretože každá nová fabrika má vzápätí prísun cudzích robotníkov s neprestajnou fluktuáciou; no a pre tucet ľudí, ktorí z fabriky žijú a tým získavajú, neslobodno rozmnožovať proletariát.⁵⁹ K absurdným pokusom, ako ničiť sociálnu demokraciu, patrí aj výstavba tzv. Schulpeho kolónie, kde robotníci mali dostať okrem „lacných bytov“ aj filozofické školenie.⁶⁰

Úspešný organizačný ruch bratislavského robotníctva ukazujú napokon aj úradné zprávy. Keď sa r. 1894 znovu rozvíril pohon na anarchistov a úrady zostavovali ich zoznamy, mestský kapitán hlásil županovi, že v meste niet anarchistov, ale zato „silná sociálnodemokratická strana“.⁶¹ V lete 1895 vládni konfidenti upozornili ministra vnútra D. Perczela na niektorých sociálnodemokratických predákov. Z toho podnetu bratislavský policajný úrad načrtol obraz pomerov v robotníckom hnutí i jeho činiteľov. Mestský kapitán vo svojej zpráve (z 2. augusta 1895) postrehol, že hnutie má tri organizačné zdroje, kde sa robotníctvo zapája do politického zápasu: vzdelávací spolok Napred, odborové organizácie a sústavu verejných ľudových zhromaždení. Tieto tri zložky pracujú koordinovane podľa ústredných pokynov. Poprednými činiteľmi v strane sú: Rudolf Kordik, predseda vzdelávacieho spolku Napred a hlava miestneho sociálnodemokratického hnutia, Ján Hrazdík, obchodník s miešaným tovarom, fanatický hlásateľ sociálnodemokratických zásad a rozširovateľ časopisu Nép-szava, Henrik Kohn, typograf, a obaja Ringovci, otec a syn. V zpráve sú charakteristiky „nebezpečných socialistov“, ktorí upúťali pozornosť Ministerstva vnútra. Alojz Zalkai, nateraz kontrolór robotníckej nemocenskej pokladnice, od tých čias, ako ho zvolili, prestal účinkovať v strane. Karol Krchňák, obuvnícky majster a zastupujúci predseda obuvníckej odborovej organizácie už nepatrí do strany. Ján Orlík, predseda stolárskeho odborového spolku, už dlhší čas nechodí na podujatia vzdelávacieho spolku Napred a ani v strane neúčinkuje. Jozef Würstlein, predseda maliarskeho a lakovníckeho odborového spolku, agituje v strane bez funkcie.

Iná zpráva mestského kapitána (z 21. augusta 1895) opisuje situáciu medzi robotníctvom v Dynamitke, kde podľa informácií Ministerstva vnútra sa chystal údajne štrajk. Policajná vrchnosť nepokladá zprávy o štrajku za smerodajné, majú továreň i robotnícku kolóniu v evidencii a okrem toho dostáva informácie

⁵⁸ WG z 8. 7. 1895.

⁵⁹ WG z 25. 2. 1894.

⁶⁰ WG z 29. 11. 1893.

⁶¹ ŠAB, hlavnožup. spisy, 11/1894 res.

z prvej ruky od konfidentov, ktorých umiestili v užšom vedení strany. Nie, vedúci činitelia sociálnej demokracie nie sú schopní organizovať štrajk, lebo vedia, že majú medzi sebou zradcov a tak nemajú jeden k druhému dôveru.

Tieto informácie dopĺňa hlásenie mestského kapitanátu (z 19. augusta 1895) o verejných schôdzach bratislavského robotníctva v čase od 1. januára do konca júla 1895 s predmetom rokovania (všeobecné volebné právo, príprava 1. mája, postavenie robotníckej triedy, robotnícke organizácie, robotnícka tlač a pod.).⁶²

*

Myslíme, že úradné zprávy neobsahujú údaje, ktoré by hovorili v neprospech organizačného rozmachu, pretože bol podmienený účasťou robotníctva. Ale na druhej strane nemožno odhaliť, že opísané začiatky organizačného spevnenia bratislavskej sociálnej demokracie sprevádzali vážne tieň, ktoré vrhali pomery vo vedení strany. Z materiálov, ktoré sme uviedli, vysvitá dosť jasne, že vedenie si nevedelo predstaviť inú formu organizácie ako organizované robotníctvo v spolku Napred alebo v odboroch, kým stranícka zložka hnutia ostávala príliš závislou od subjektívnych činiteľov a vlastne beztvárým telesom. Nesmie nás mýliť ani skutočnosť, že V. sjazd Sociálnodemokratickej strany Uhorska (6.—8. júna 1897) pochválil oblastné vedenie strany v Bratislave, že vyvíja účinnú agítáciu.⁶³ Proti tomu možno uviesť rozsiahle debaty na konferencii sociálnodemokratických organizácií bratislavskej oblasti na samom konci desaťročia (v októbri 1899) o tom, či vedúcou organizačnou formou straníckeho života má byť vzdelávací spolok Napred (za predpokladaného rozpustenia „prežitých“ odborov), ale či by nebolo lepšie reorganizovať pre túto úlohu činnosť odborových skupín.⁶⁴ Ako vidieť, vedenie bratislavskej sociálnej demokracie veľký rozmach organizovanosti v prvej polovici deväťdesiatych rokov, mierne povedané, nevyužilo.

---

⁶² ŠAB, hlavnožup. spisy, Hč. 27 a 28/res. — 1895.

⁶³ Dok., 435.

⁶⁴ WG zo 7. okt. 1899.